

lar. 1917 Sovyet İhtilâli'nden önce sadece Karakunduz yerleşim merkezinde kırk yedi cami ve mescid bulunuyordu. Daha sonra bunların çoğu kapatıldı. Kazakistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra din hürriyetinin tanınması üzerine yeni cami ve mescidlerin açılmasına başlandı. Eski Döngen camileri genellikle çivi kullanılmadan Çin mimari özelliğinde inşa edilmiştir.

Döngenler'in kültür yapılarında hâlâ Çin geleneklerinin etkisi sürmekte olup günlük hayatları Çinliler'den farklı değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

E. D. Sokol, *The Revolt of 1916 in Russian Central Asia*, Baltimore 1954, s. 141-142; G. Wheeler, *The Modern History of Soviet Central Asia*, London 1964, s. 15-16; A. Bennigsen — C. Lemereier Quelquejay, *L'Islam en Union Soviétique*, Paris 1968, s. 140; S. R. — K. Dyer, "Dungans (Soviet Union)", *Muslim Peoples*, I, 239-244; a.mlf., "Muslim Life in Soviet Russia: The Case of the Dungans", *JIMMA*, III/1 (1981), s. 42-54; Shirin Akiner, *Islamic Peoples of the Soviet Union*, London 1986, s. 351-356; Celâleddin Wang-Zin-Shan, "Çinde İslâmiyet", *İTED*, II/2-4 (1960), s. 157-188; M. Hartmann, "Çin", *İA*, III, 414.

CEMİL HEE-SOO

DÖNME

Osmanlı tebaasından olup dinî ve siyasî ideallerine daha rahat ulaşabilmek için İslâm'ı kabul etmiş görünen bir yahudi cemaati.

Türkçe dönmek fiilinden gelen dönme kelimesi terim olarak genellikle "din değiştiren, müslüman olan, ihtidâ eden" anlamında, özellikle de XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresinde yaşayan yahudilerden, dinî ve siyasî düşüncelerle asıl dinlerini gizleyip kendilerini müslüman olmuş gösteren, müslüman ismi alan ve müslümanların kıyafetlerini benimseyen cemaat mensupları için kullanılmaktadır. Bu yahudi cemaati Arapça'da ve Batı dillerinde de çoğunlukla aynı kelime ile (dönmeh, doenmeh) ifade edilmekte, ayrıca bunlara **avdetî** ve **önderleri** Sabatay Sevi'nin adına nisbetle Sabataistler de denmektedir. İslâm kültür tarihinde başka bir dinden Müslümanlığa geçenlere umumiyetle mühtedî denildiği, gerçekte müslüman değilken çeşitli mülâhazalarla kendisini müslüman gibi gösterenlere de münafık adı verildiği halde yalnız bu yahudi zümresi dönme-dönmeler ismiyle anılmıştır.

Dönme hareketinin temelinde, Osmanlı Devleti'ne sığınmış İzmirli bir yahudi ailesinden olup öğrenimi sırasında özellikle kabala'nın etkisinde kalarak "Tanrı kralığının kurucusu" sıfatıyla yahudi milletini tekrar Kudüs'te toplama, Süleyman Mâbedi'ni ihya etme ve bütün insanları kurtuluşa erdirmeye hayalleriyle kendisini kurtarıcı (mesîh) ilân eden Sabatay Sevi'nin bu idealini gerçekleştirmek için görünüşte müslüman olmanın kendisine sağlayacağı imkânlardan faydalanma düşüncesi vardır. Roma İmparatorluğu'nun yahudi bağımsızlığına son vermesi üzerine (m.s. 70) ortaya çıkan ve tarih boyunca çeşitli yerlerde ve zamanlarda tekrarlanan mesîhî hareket, XVII. yüzyılda Sabatay Sevi ile yeni bir nitelik ve hız kazanmıştır.

Biri Zohar'daki bir işarete uyarak 1648'de, diğeri hristiyan mistiklerine göre kurtarıcının geleceği tarih olan 1666'da olmak üzere iki defa mesîhliğini ilân eden Sabatay Sevi bu hareketiyle bir yandan taraftar toplarken öte yandan hem bazı yahudilerin hem de müslümanların tepkisini üzerine çekmiştir. Osmanlı yönetimi genellikle yahudilerin kendi iç meselelerine müdahale etmemekle birlikte şikâyetlerin artması üzerine iki defa sorguya çekilen sahte mesîh ilkinde hapis ve sürgünle cezalandırılmış, İstanbul'da divan huzurunda yapılan ikinci sorgulamasında ise basit bir haham olduğunu, sadece yahudileri aldatmak için bu yola başvurduğunu ileri sürmüştür. Bu arada kendisi gibi bir dönme olan saray hekimi Hayâtîzâde'nin (Moché ben Raphael Abravanel) tavsiyesine uyarak müslüman olduğunu açıklamış ve Mehmed adını almıştır (bk. SABATAY SEVİ).

Sabatay Sevi'nin din değiştirmesi, ona bağlı olanlarca "Sabatay'ın peygamberi" sayılan Gazzeli Nathan tarafından, yahudiler dışındaki milletlere de mesîhliğini kabul ettirmek için uygun bir yol olarak açıklandı; bu şekilde söz konusu olay tarihî ve dinî görevin bir parçası, Filistin'de Tanrı kralığını kurma yolunda atılması gereken bir adım olarak değerlendirildi. Sabatay'ın taraftarlarından bazıları yahudi olarak kalma-ya devam ederken çoğunluk onun yolunu takip ederek gerçekte yahudi kalmakla birlikte görünüşte müslüman oldular ve böylece dönmeler zümresi teşekkül etti.

Sabatay Sevi'nin ölümü taraftarlarınca "beden değişikliği" olarak yorumlanmıştır. Buna göre Sabatay ölmemiş, ru-

hu eşi Âişe'nin kardeşi Yâkub'da ortaya çıkmıştır. Bu inanç cemaatin yeni bir lider seçmesini kolaylaştırmış ve Yâkub (Çelebi) dönmelerin lideri olmuştur. Cemaat onun başkanlığında Selânik'te toplanarak Sabatay Sevi'nin sözde müslüman olduktan sonra benimsediği metodu devam ettirmeyi kararlaştırmış ve bunun için bazı esaslar tesbit etmiştir. Buna göre her kabile reisi ögle ve ikindi namazlarını çarşı ve pazar yerlerinde kalabalıkla birlikte kılacak, hac mevsiminde malî durumu iyi olan üç beş kişi hacca gidecek, mevlid merasimlerinde cami ve tekkeler Mehmed Efendi'nin (Sabatay Sevi) cemaatiyle dolacak ve cenaze törenlerinde Selânik caddelerini titreten tekbirler getirilecektir.

Bu ilkelerle amaçlanan husus, müslüman Türkler'in dönme cemaati hakkındaki menfi kanaatlerini gidermektir. Ancak dönmelerin bir kısmı, Yâkub Çelebi'nin (Josef Queride) Türk âdetlerine fazla bağlılık gösterilmesi yönündeki görüşlerine karşı çıkmış, böylece aralarında ihtilâf baş göstermiş, sonuçta cemaat 1689 yılında ikiye ayrılmış, 1720'de ise yeni bir bölünmeyle üç grup oluşmuştur. Bu gruplar, cemaat liderlerinin adlarına veya özel görüşlerine göre Yâkubîler, Karakaşlar ve Kapancılar adını almıştır. Her grup Sabatay Sevi'nin telkinlerine bağlı kalmakla birlikte anlayış ve uygulamada, yorum ve tevillerde farklı bir yol takip etmiştir.

Yâkubîler (Hamdi Beyler). Yâkub Çelebi'ye nisbetle Yâkubîler, Selânik belediye başkanlığı yapmış olan Hamdi Bey'e nisbetle de Hamdi Beyler adıyla anılan grup, müslüman Türkler gibi ibadet etmeleri ve onların âdetlerini benimsemeleri, muhafazakâr olmaları, memuriyeti tercih etmeleri ve kendilerine has kıyafetleriyle diğerlerinden ayrılıyorlardı. Bunlar çocuklarına evleninceye kadar cemaatin sırlarını öğretmezler, kadınlara mirastan eşit pay verir ve İslâmî usule göre sünnet olurlar. Cumartesi ateş tutmak hariç yahudi ibadet ve âyinlerine bağlıdırlar. Âyin dili olarak İbrânice ve İspanyolca'yı kullanmışlardır. Memuriyet hayatını tercih ettikleri için medrese eğitimine önem vermişlerdir; içlerinden İslâmî ilimlerde uzman olanlar bile yetişmiştir. Daha sonra cemaatin çocuklarını yetiştirmek üzere Selimiye Mektebi'ni açmışlardır.

Karakaşlar (Müminler, Onyollular, Osman Baba Partisi). Yâkub Çelebi'nin, İslâmiyet'in zâhirî hükümlerinin yerine getirilmesiy-

le ilgili olarak 1689'da aldığı kararı riya-kârılık sayarak kabul etmedikleri ve Sabatay Sevi'nin emirlerine uyulmasını istedikleri için birinci gruptan ayrılmışlardır. Bu gruba göre Sabatay Sevi, ölümünden dokuz ay sonra doğan ve cemaat mensuplarından birinin oğlu olan Osman'da yeniden vücut bulmuştur. Bundan dolayı Osman Baba Partisi adıyla anıldıkları gibi cemaatin önde gelen ailelerinden Karakaşlar'ın ismiyle de tanınımlardır. Ayrıca kendi iç âyinlerine yabancı unsurları karıştırdıkları için Kapancılar bunlara Onyollular adını vermiştir. Karakaşlar'ın dışarıya kız vermemek, kadınları boşamamak, çocuklara on üç yaşına gelince cemaat sırlarını açmak ve iktisadî bağıllığı devam ettirmek gibi bazı ilkeleri vardır. Cemaat çocuklarının eğitimi için Feyziye Mektebi'ni açan bu grup, iktisadî bağıllıkları sayesinde diğer gruplara nisbetle varlığını daha çok sürdürmüş, içlerinden zengin tüccarlar, doktorlar, avukatlar, bürokratlar, öğretmen ve öğretim üyeleri çıkmıştır.

Kapancılar (İzmirliiler, Papular, İbrâhim Ağa Partisi). Osman Baba'nın mesîhliğini ve Sabatay'ın ona hulûlünü reddederek ortaya çıkmışlardır. Bid'atları kabul etmeyip Sabatay Sevi'den gelen inanç ve âyinleri olduğu gibi muhafaza ettikleri için Karakaşlar bunlara, İspanyol yahudicesinde "eskimiş, softa" mânasına gelen Papu lakabını takmışlardır. Cemaat işlerinin bir meclis tarafından görülmesi, yabancı kadınlarla evlenmenin yasaklanması, ticarete önem verilmesi ve Batılılaşma'nın bir ilke olarak benimsenmesi bunların başlıca özellikleridir. Kapancılar eğitim ve öğretime diğerlerinden daha çok önem verdikleri için cemaat arasında Avrupa'da tahsil görme teşvik edilmiştir. Batı'da yetişenler çocuklarının eğitimi için Selânik'te Şemsî Efendi ve Terakki mekteplerini, İstanbul'da da Feyziye Lisesi ile Şişli Terakki Lisesi'ni açmışlardır.

Günümüzde Dönmeler. Dönme hareketinin ortaya çıktığı dönemin tarihleri ve vekâyî-nâmeleri, bu harekete sadece Sabatay Sevi'nin divan huzurunda müslüman olup Mehmed adını alması dolayısıyla yer vermiştir. Müslüman olduktan sonra Mehmed Efendi'nin ikili oynaması ve taraftarlarının da aynı şekilde hareket etmesi Türk milletinin onlara kuşku ile bakmasına yol açmıştır. Ancak Türkler arasında bunlarla ilgili bilgiler nesilden nesile rivayet yoluyla ve sözlü olarak aktarılmış, yazılı hale getirilmek-

ten kaçınılmıştır. Buna karşılık dönmelerin kendi gizli belgeleri ele geçince Batı'da 1880'li yıllardan başlayarak bu konuda birçok eser kaleme alınmıştır. Kapalı bir cemaat halinde yaşayan Türkiye dönmelerinin sırları, 1875-1877 yılları arasında Selânik'te bir dönmenin tamir edilmek üzere terziye bıraktığı yeleğin cebinden çıkan bir kâğıtla ifşa edilmiştir. Bu kâğıt ilk defa Selânik gazetecilerinden Saadi Levy tarafından kopya edilmiş, ardından okudukları dualar ve yazdıkları muskalar neşredilmiştir. Danon 1910 yılında, dönmelere ait İbrânî harfleriyle yazılmış ve bazı şekiller ihtiva eden bir muskayı yayımlamıştır. Bu muskanın altında Sabatay Sevi'nin mührü ile altı köşeli yıldız da (Magen David) bulunmakta, ayrıca Tevrat ve Talmud'dan alınmış ifadeler ve Tanrı Yahve'nin ismi de yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde dönmeler konusunun ciddi olarak gündeme gelmesinde, Batı'daki bu yayınlar yanında Tanzimat, Meşrutiyet dönemlerinde ve ondan sonra ortaya çıkan içtimâî ve siyasi hareketlerde dönmelerin üstlendiği rolün büyük payı vardır. Özellikle Balkan ve I. Dünya savaşlarındaki tutumları, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonraki dönemde bizzat kendilerinin Türk olmadıklarını açıklamaları gibi hususlar dikkate alınırsa bu durum daha iyi anlaşılır.

1919'da İstanbul'da yayımlanan ve müellifi bilinmeyen Türkçe bir risâlede dönmelerin inanç, âdet ve gelenekleri, müslüman-Türk oldukları yolundaki iddianın sadece görünüşten ibaret olduğu belirtilmiştir. Buna cevap olarak emekli binbaşı Sadık Dönmelerin *Hakikati* adıyla bir risâle yazmış ve onların müslüman-Türk olduklarını ispatlamaya çalışmıştır.

Dönmelerin Karakaşlar grubuna dahil olan Rüşdü Bey, 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Mustafa Kemal'e verdiği dilekçelerle dönmeler konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Rüşdü Bey 1 Kânunusânî 1340 tarihli dilekçesinde, üç gruba ayrılmış olan dönmelerin aslen ve ırken yahudi olduklarını, ruhen ve vicdanen İslâm'la ilgilerinin bulunmadığını, sahte bir kisve taşıdıklarını belirtmiştir. Bu dilekçe üzerine basın ve Türk kamuoyunda mesele tartışılmış, lehte ve aleyhte beyanlar olmuştur. Ancak dilekçede yer alan iddiaların mevcut olmadığı konusunda kesin bir şey söylenmeyerek te'vil yoluna gidilmiş ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla dönmeliğin

tarihe karıştığı savunulmuştur. Yine aynı yılda Yunanistan'la mübâdele söz konusu olunca Yunan parlamentosu üyelerinden Mustafa Efendi, Yunan yetkililerine başvurarak dönmelerin Türk ve müslüman olmadıklarını bildirmiş ve mübâdele harici tutulmalarını istemiştir. Ancak bu istek Yunan meclisinde, dönmelerin Türk unsurundan "bin kat ziyade muzır olduğu" gerekçesiyle reddedilmiştir.

Dönmeler çeşitli mektepler açmış ve çocuklarının yetiştirilmesine özen göstermişlerdir. 1924'lerde bu mekteplerde okuyan dönme çocuklarının ezberledikleri dualar ele geçmiş, bunların, "Dünyanın yarısı demek olan mübarek Sabatay Sevi'nin ismiyle" anlamındaki bir besmele ile işe başladığı, devamının ise yahudi kutsal kitabından alınmış cümlelerden ibaret olduğu görülmüştür. Bu bilgi ve belgeler dönmelerin kimliklerini tartışma gündemine getirmiştir. Yahudilerin de kendilerinden farklı kabul ettikleri dönmeler yarı Türk, yarı yahudi sayılmış ve "gizli cemaat" olarak adlandırılmıştır. Ancak tartışmalarda dönmelerin Türk toplumuna karıştığı ve gizli bir cemaat olarak yaşamadığı iddia edilmiştir. Bu iddialara rağmen 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nda dönmelerle ilgili olarak "D" maddesi konulmuş ve onlar için müslümanlarla gayri müslimler arasında bir oran belirlenmiştir. Fakat daha sonraki yıllarda yine aynı bir cemaat olup olmadıkları tartışılmıştır.

Günümüzde de bir dönme cemaatinin söz edilmekte, ancak sayıları ve kimlikleri kesin olarak ortaya konulmamaktadır. Dönmeler Türkiye genelinde 30-40.000 kişi civarında tahmin edilmektedir. Bunlar daha çok Edirne, İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa'da yaşamaktadırlar. Yoğun olarak bulundukları yer Selânik olduğu için dönmelere "Selânik dönmeleri" de denilmektedir. Bundan dolayı mübâdele sonrasında Türkiye'nin çeşitli şehirlerine gelip yerleşen dönmelerden doğum yerleri Selânik olanlar Selânik ismini değiştirmişlerdir. Kapalı bir cemaat hayatı yaşadıkları için dönmeler sır vermemeye özen göstermişler, eskiden olduğu gibi bugün de Türkler'in yanında Türk isimlerini, kendi aralarında ise yahudi isimlerini kullanagelmışlerdir.

Dışişleri, maliye, eğitim, basın-yayın ve üniversiteler başta olmak üzere çeşitli alanlarda görev yapanların yanında

özellikle ticaret ve sanayide önemli başarılar elde eden dönmeler de vardır. Bugün Türkiye'nin en etkili aydınları, gazete sahipleri ve köşe yazarları arasında dönmelerin de bulunduğu iddia edilmektedir.

Dönmelerin İnanç Esasları ve Prensipleri. Dönmelerin Sabatay Sevi'ye dayandırılan "âmentü"leri özetle şu esasları kapsar: 1. Gerçek tanrı olan İsrail'in Tanrısı'na inanırım. 2. Sabatay Sevi'nin gerçek mesih olduğuna inanırım. 3. Tevrat'ın gerçekler Tevrat'ı olduğuna inanırım. 4. Tevrat'ın değiştirilmediğine ve yürürlükte olduğuna inanırım. 5. Sabatay Sevi'nin dünyanın dört tarafına dağılmış olan İsrailoğulları'nı bir araya toplayacağına inanırım. 6. Ölülerin dirileceğine inanırım. 7. İsrail'in Tanrısı'nın, Süleyman Mâbedi'ni yukarıdan aşağıya bina edilmiş olarak göndereceğine inanırım. 8. İsrail'in Tanrısı'nın bu dünyada cemâlini göstereceğine inanırım. Dönme âmentüsünün son maddesi, "gerçek mesih" Sabatay Sevi'nin yeniden gönderilmesini isteyen dua cümlelerini ihtiva eder.

Sabatay Sevi'nin müslüman olduktan sonra ortaya koyduğu ve dönme cemaatinin uygulamaya çalıştığı emirler dönme besmelesiyle başlar ve başlıca şu hususları ihtiva eder: Tanrı'nın birliğine, mesihin (Sabatay Sevi) hakiki mesih olduğuna, ondan başka kurtarıcı bulunmadığına iman etmek, yalan yere yemin etmemek, Tanrı'nın ve mesihin adı anıldığında saygı göstermek, mesihin sırrını anlatmak ve incelemek için toplantılara katılmak, adam öldürmemek, zina etmemek, yalan yere şahitlikte bulunmamak ve yalan söylememek, kimseyi zorla İslâm'a sokmamak, kıskanç ve bençil olmamak, merhametli davranmak, her gün gizlice Mezmûr okumak, Türkler'in âdetlerinden olup gözle görülen her şeyi yerine getirmek, müslümanlarla evlenmemek, çocukları sünnet ettirmek.

Dönmelerin bu inanç esasları ve prensipleri dışında daha başka âdetleri ve ayrıca bayramları vardır. Bunlarda Yahudilik esas olmak üzere İslâm'dan da bazı unsurlar alınarak Sabatay Sevi'nin emirleri doğrultusunda birbirine karıştırılmıştır. Dönmeler bu tür inanç ve âdetlerden dolayı yahudilerce de müslümanlarca da farklı bir cemaat olarak görülmüştür. İçlerinden Yahudiliğe geçenler olduğu gibi Türk milleti içinde eriyenler de vardır.

BİBLİYOGRAFYA:

- Nişancı Abdurrahman Paşa, *Vekâyi'nâme*, Köprülü Ktp., Fazıl Ahmet Paşa, nr. 216, vr. 224^a-225^b; Râşid, *Târih*, I, 33, 136-137; Silâhdar, *Târih*, I, 431, 434-435; Kâmil Paşa, *Târih-i Siyâsî*, İstanbul 1327, II, 103-114; *Dönmeler* (nşr. Şemsi Matbaası), İstanbul 1335-38; M. Franco, *Essai sur l'histoire des Israélites de L'Empire Ottoman*, Paris 1897, s. 94-114; M. Danon, *Amulates Sabbatiennes*, Paris 1910 (*Journal Asiatique*'den ayrı basım); Sadık, *Dönmelerin Hakikati*, İstanbul 1919; J. Kastein, *Sabbatai Zewi: Der Messias von İzmir*, Berlin 1930; A. Galanté, *Nouveaux documents sur Sabbatai Zewi*, İstanbul 1935; İ. Alâettin Gövsa, *Sabatay Sevi*, İstanbul 1939; Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul [1947 ?], s. 81-87; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul 1966; J. Neusner, *Judaism in the Secular Age*, London 1970, s. 3; G. Scholem, *Sabbatai Sevi* (trc. R. J. Zewi Werblowsky), Princeton 1975, s. 915-916; a.mlf., "Doenmeh", *EJd.*, VI, 148-151; a.mlf., "Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönmeleri" (trc. Abdurrahman Küçük), *AÜİFD*, XXX (1988), s. 217-244; Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1976, II, 1116 vd.; Selahattin Galip, *Belgelerle Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik*, İstanbul 1977; Ca'fer Hâdî Hasan, *Fırkatü'd-dönme beyne'l-yahudiyye ve'l-İslâm*, Beyrut 1988, s. 133-134; Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara 1990; M. Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler*, İstanbul 1991, bk. İndeks; N. Slousch, "Les Deunmeh. Une secte judéo-musulmane de Salonique", *RMM*, VI (1908), s. 483-495; *Vatan*, İstanbul 2-30 Ocak 1924; *Vakit*, İstanbul 2-30 Ocak 1924; *Son Saat*, İstanbul 25 Mayıs - Ağustos 1927; Ziya Şakir, "Türkiye Yahudileri", *Millet Mecmuası*, İstanbul 1947-48; David Borechard, "Yabancı Gözüyle Türkiye'nin Hoşgörüsü", *Haftaya Bakış*, sy. 1, İstanbul 1986, s. 36; Richard Gottheil, "Dönme", *JE*, IV, 639; J. Eisenberg, "Dönme", *EI*, I, 1106; *TA*, XIV, 41-43; Pakalın, I, 474-475; T. H., "Dönme", *İA*, III, 646-650; M. Perlmann, "Dönme", *EI*² (İng.), II, 615-616.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

DÖNME DOLAP

Türk İslâm mimarisinin geniş kapsamlı sivil yapılarında harem ve selâmlık arasında yerleştirilen servis dolabı.

İslâmî Türk toplumunda birbirine nâmahrem olan erkeklerle kadınların birlikte barındıkları mimari birimlerde birbirini görmeden hizmet edebilecekleri son yüzyıllarda ortaya çıkmış bir unsurdur. Bünyesinde müstakil harem ve selâmlık bölümleri yer alan saray, konak, köşk ve yalı gibi büyük binalarla tarikat yapılarında insanların birbirini görmeden bir bölümden diğerine yiyecek içecek veya küçük eşya geçirebilmek için kullanılan bu dolaplar, söz konusu bölüm-

leri ayıran duvardaki bir yuvaya yerleştirilmiş dikey bir eksen etrafında dönen ahşaptan mâmul silindirik biçiminde bir gövdeden meydana gelir. Bir tek açıklığı bulunan dolabın içi genellikle raflarla donatılmış durumdadır ve bu raflara diğer tarafa geçirilmek istenen nesneler konulduktan sonra çevrilmek suretiyle kullanılır. Gerek geniş kapsamlı sivil yapılarda gerekse tarikat yapılarında asıl kalabalığa hizmet veren tam teşekküllü mutfaklarla şerbethâneler selâmlık tarafında bulunduğu harem bölümleriyle tarikat kuruluşlarında hanımlara mahsus mahfillere yemek ve meşrubat intikali için dönme dolaplar vazgeçilmez bir unsur olmuştur.

Dönme dolabın Türk-İslâm mimarisi-ne hangi tarihte girdiği ve diğer İslâm ülkelerinin mimarilerinde de buna benzer bir unsurun olup olmadığı tesbit edilememekle beraber dinî ve pratik endişelerden kaynaklanan bu sistemin diğer İslâm ülkelerinde de mevcut olması akla yakındır. Türk sivil ve tarikat mimarisi özellikle Batı ve Kuzey Anadolu'da, Rumeli ile İstanbul'da ahşap ağırlıklı olduğundan ve ahşap yapıların büyük çoğunluğu da günümüze intikal etmediğinden dönme dolap örnekleri çok sınırlıdır ve bunların tarihleri genellikle XIX. yüzyıldan geriye gitmemektedir. Halen mevcut en ilginç örneklerden biri, İstanbul Sütluçe'de XVIII. yüzyılın sonlarında tesis edilen ve 1887'de son şekliyle yenilenen, Sa'diyye tarikatına bağlı Hasîrîzâde Tekkesi'nde bulunmaktadır.

Harîrîzâde Tekkesi'nde şerbethâne ile harem girişi arasındaki dönme dolabın 1976'da çekilmiş bir fotoğrafı (M. Ba-ha Tanman fotoğraf arşivi)

